

Підсумки археологічних досліджень в Острозі на вул. Академічній, № 12

У 2008 р. дочірнім підприємством «Рівненська старовина» державного підприємства Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАНУ були проведені археологічні розкопки в м. Острозі на ділянці по вул. Академічній, № 12 [5]. Вони були зумовлені необхідністю підготувати площадку для будівництва нової церкви. На цій ділянці до середини XIX ст. стояла дерев'яна Миколаївська церква, відома за писемними джерелами з XVI ст., але її будівництво дослідники відносять до часів Данила Острозького, тобто до XIV ст. [1, с. 168-170; 2, с. 5-7; 8, с. 142-143].

У попередні роки в Острозі археологічними методами досліджувались ділянки забудови старого міста біля костелу Успіня Пресвятої Богородиці (рис. 1, 4), на проспекті Незалежності, № 3 та на території Нового міста [4; 6; 7]

Розкоп на ділянці по вул. Академічній, № 12 мав площу 334 кв. м. (рис. 1, 2). В межах східної частини розкопу до глибини 1,0-1,2 м простежено шар будівельного сміття – це сліди руйнації будинку, що відносився до Богоявленського собору в Острозі, він був збудований в кінці XIX ст. чи на початку XX ст., а розібраний після другої світової війни. Нижче залягали культурні шари поселень пізньотрипільського, слов'яно-руського, литовсько-польської доби та виявлені християнські поховання періоду функціонування Миколаївської церкви. Трапилися також матеріали культури лінійно-стрічкової кераміки доби неоліту, городоцько-здовбицької культури бронзового віку та могилянської групи раннього залізного віку. Материк – жовтий лесоподібний суглинок, досягнуто на глибині 2,5-2,7 м.

Пізньотрипільські матеріали зібрані у темно-коричневому шарі завтовшки 0,4-0,5 м, що лежить на материк. Вперше на Волинській височині вдалося дослідити чотирикутну будівлю (№ 51), вона мала котлован розмірами 5,8×6,9×8,4×6,1 м, її долівка була заглиблена на 0,4-0,5 м від рівня виявлення об'єкта. Опалювального пристрою або його слідів в споруді не виявлено. У заповненні котловану трапились численні уламками глиняної обмазки, посуду, цілі та розбиті важки до ткацьких верстатів, кістки тварин, вироби з кременю, відходи кременевого виробництва. Керамічні вироби та знаряддя праці з кременю і рогу знайдені також у культурному шарі. Виявлені археологічні матеріали

дозволяють віднести трипільське поселення до етапу С II.

Найбільше об'єктів (44) належать до слов'яно-руського поселення (рис. 2). Повністю досліджено п'ять жител і ще чотири частково, чотири господарські будівлі (з них дві з великими нішоподібними печами), ями для зерна та інших потреб, вогнища.

Ранній будівельний період представлений житлами № 15, 41, 59, які датовані Х ст. Житла № 15 і № 41 подібні між собою і відрізняються лише за розмірами котлованів (відповідно 4,3×3,7 м і 4,6×3,8 м) та їх глибиною від рівня виявлення, відповідно 1,4 м і 0,6 м. В обох житлах печі знаходились у північно-східному куті котловану, їх стінки глинобитні, з вмурованими окремими каменями, а склепіння було складене із каменів на глиняному розчині. Виявлені стовпові ями в кутах та по периметру котловану свідчать про каркасно-стовпову конструкцію стін цих будівель. В житлі № 15 відкрито також другу піч – нішоподібну, вирізану біля західної стінки за межами котловану, вона мала великий округлий черінь діаметром 1,4 м, замощений невеликими камінцями та уламками гончарних горщиків.

На схід від житла № 15 досліджено господарську будівлю № 24а з нішоподібною піччю. Котлован будівлі чотирикутний (2,5×2,8 м), заглиблений на 0,7 м від рівня виявлення. Піч знаходилась біля південної стінки котловану, вона мала овальний черінь розмірами 1,3×1,6 м, замощений камінням. Далі на схід були розміщені три господарські ями (№ 45, 52, 53) та одна велика зернова (№ 33), завглибшки 3,4 м.

Наступний будівельний період датований першою половиною XI ст. і представлений житлами № 12а, 70. Вони мали чотирикутні котловани розмірами 3,9×3,95 м і 4,8×4,7, заглиблені на 0,5 м та 0,9 м від рівня виявлення. Печі були збудовані із масивних каменів з використанням невеликої кількості глиняного розчину. Тоді ж функціонувала господарська будівля № 43 з двома нішоподібними печами, які використовували в різний час.

Житло № 24 датоване другою половиною XI ст., воно мало прямокутний котлован розмірами 4,5×4,8 м, завглибшки 0,7 м від рівня виявлення. Піч була змурована із каміння на глиняному розчині в південно-східному куті. В первісній долівці житла були викопані господарські ями, округлі в плані, різні за розмірами. Деякі з них заповнені уламками череня, печиною та камінцями і, вірогідно, пов'язані з ремонтом печі. Під час чергового ремонту було влаштовано нову долівку, для цього натоптаний шар ґрунту на первісній долівці перекрили прошарком суглинку завтовшки до 5 см. Тим же часом датовано і житло № 62, відкрите лише частково.

У розкопі досліджено також господарські об'єкти XII ст., але залишків жител не виявлено. Вірогідно, в той час житла не мали глибоких котлованів, а тому були зруйновані могильними ямами та котлованами будівель XV-XVII ст.

Колекція речових знахідок X-XII ст. включає різноманітні вироби із глини, металів, кістки, скла. Відмітимо скляне намисто (понад 50 намистин), підвіски-амулети із кістки, срібний перстень, скляні та бронзові браслети, книжну застібку.

Досліджено десять об'єктів XV-XVII ст. (рис. 3). П'ять будівель (№ 8, 21, 32, 35, 49) мали заглиблені в ґрунт чотирикутні котловани із довжиною стін 3-4 м. Будівля № 8 з котлованом розмірами 3,2×2,95 м, завглибшки 1 м, вірогідно, є залишками наземного житла на підкліті XVI ст. Подібне призначення мала і частково досліджена будівля № 49, вона датована XV – початком XVI ст. Об'єкт № 20 розмірами 2,5×7,6 м можна інтерпретувати як залишки погребя.

Відкрито понад 220 християнських поховань (рис. 4). Глибина могильних ям від рівня сучасної денної поверхні 1,3-2,0 м. Окремі могильні ями були значно глибшими (до 3,5 м). Померлих клали випростаними на спині, руки складені на грудях чи на животі, головою вони орієнтовані переважно на захід, але є кілька могил, зорієнтовані на північний захід. Більшість захоронень безінвентарні. У 42 захороненнях виявлено поховальний інвентар та інші знахідки. Найчастіше зустрічаються монети, їх знайдено біля 20 похованих. Ранні монети карбовані у 20-х роках XVII ст., але переважають шеляги (боратинки) Яна Казимира. Трапились також гудзики, застібки, намисто, персні. В дитячому похованні № 70 знайдено медальйон із зображенням святих, а в похованні дорослої людини лежала двохстороння ікона, написана фарбами на мідній пластині. Досліджені захоронення з монетами датуються XVII – першою половиною XVIII ст., але частину ранніх захоронень слід віднести до XVI ст., а найпізніші, вірогідно, здійснені у другій половині XVIII – на початку XIX ст.

У ході проведених археологічних робіт не виявлено слідів Миколаївської церкви. Відомо, що вона зазнала пошкодження під час пожежі у 1848 р., а за тим у 1864 р. храм було розібрано. Можливо, ті матеріальні рештки, які ще лишалися в землі на місці храму були знищені під час спорудження будинку в кінці XIX – на початку XX ст. Як видно на плані розкопу (рис. 3), будівлі XV – першої половини XVII ст. розміщені у західній частині подвір'я Миколаївської церкви, а в східній частині слідів будівель не простежено. Вірогідно, ця територія поблизу церкви залишалася вільною від забудови. У XVII ст. під захоронення

використали ділянки, де раніше знаходились житлові та господарські будівлі.

Проведені археологічні дослідження на вул. Академічній, № 12 підтвердили, що в центральній частині Острога найдавніші поселення існували у неоліті (5 тис. до н. е.) та мідному віці (друга половина 4 – початок 3 тис. до н. е.). Виявлено також щільну забудову X-XII ст. Як показали попередні дослідження, вона сформувалась у межах укріпленої частини великого слов'яно-руського поселення [3]. За литовсько-польської доби ця територія входила до другої укріпленої частини замку князів Острозьких – Пригородка. Початок формування забудови поблизу Миколаївської церкви за археологічними джерелами датується XV ст.

Література

1. Вихованець Т. Острозькі храми XVI – середини XVII ст. // Наукові записки. Серія «Історичні науки». Вип. 13. – Острог, 2008. – С. 160-204.
2. Перлштейн А. Описание города Острога. – М., 1847.
3. Прищепя Б.А. Слов'яно-руське поселення в Острозі // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. Збірка наукових праць. – Коростень, 2008. – Том 2. – С. 80-84.
4. Прищепя Б.А., Бондарчук О.А., Позіховський О.Л. Археологічні роботи в Острозі на Проспекті Незалежності, 3 // Археологічні дослідження в Україні 2008 р. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 240-242.
5. Прищепя Б.А., Бондарчук О.А., Позіховський О.Л. Дослідження в Острозі по вул. Академічній, 12 // Археологічні дослідження в Україні 2009. – Київ–Луцьк, 2010. – С. 335-337.
6. Прищепя Б.А., Позіховський О.Л., Романчук О.М., Чекурков В.С. Розкопки на території костелу Успія Пресвятої Богородиці Діви Марії в Острозі // Археологічні дослідження в Україні 2003–2004 рр. – Запоріжжя: «Дике поле», 2005. – С. 262-265.
7. Прищепя Б.А., Позіховський О.Л., Чекурков В.С. Розкопки на території «Нового міста» в Острозі // Археологічні дослідження в Україні 2004–2005 рр. – Київ–Запоріжжя: Дике Поле, 2006. – С. 311-315.
8. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materyaly do historyi Wolynia. – Warszawa; Kraków, 1913.

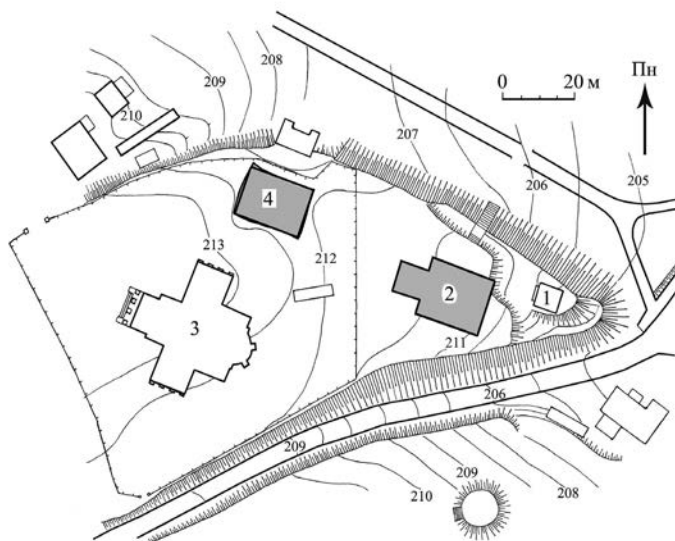

Рис. 1. План ділянки в м. Острозі між пр. Незалежності та вул. Академічною, на якій проводились археологічні розкопки: 1 – каплиця святого Миколая; 2 – розкоп 2008 р.; 3 – костел Успіня Пресвятої Богородиці; 4 – розкоп 2004 р.

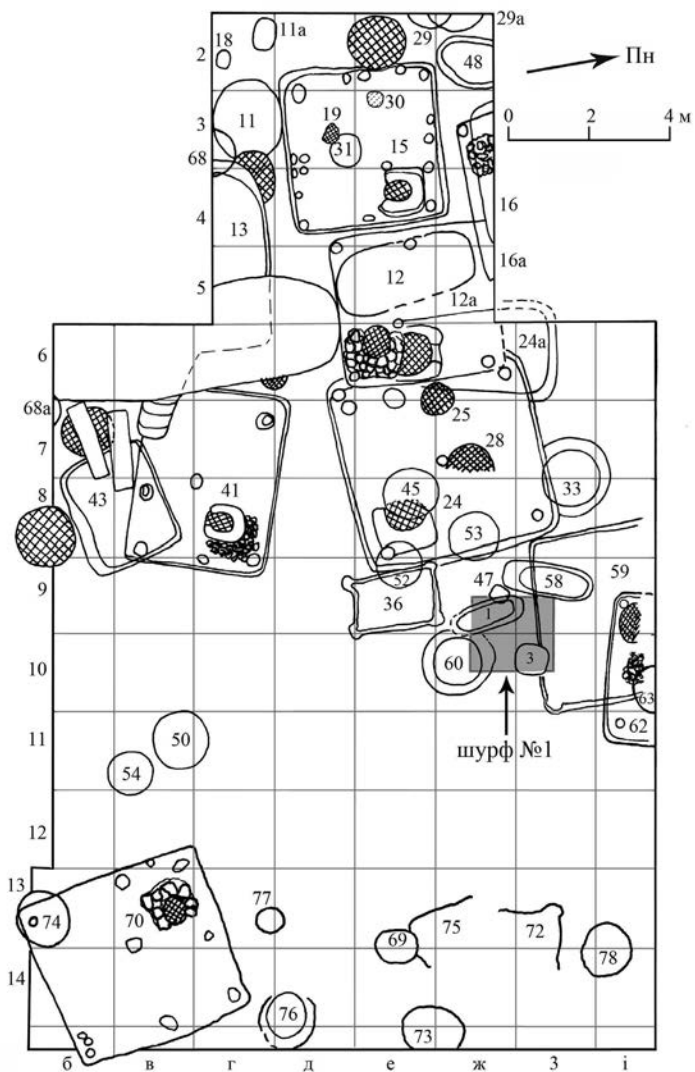

Рис. 2. План розкопу по вул. Академічній, № 12 із позначеними слов'яно-руськими об'єктами

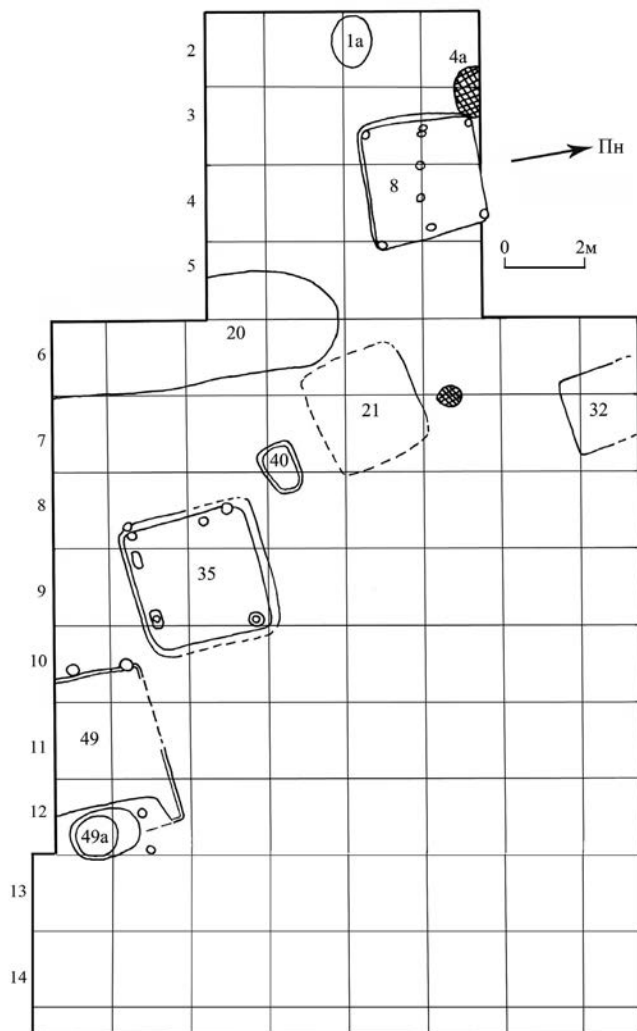

Рис. 3. План розкопу по вул. Академічній, № 12 із позначеними об'єктами литовсько-польської доби

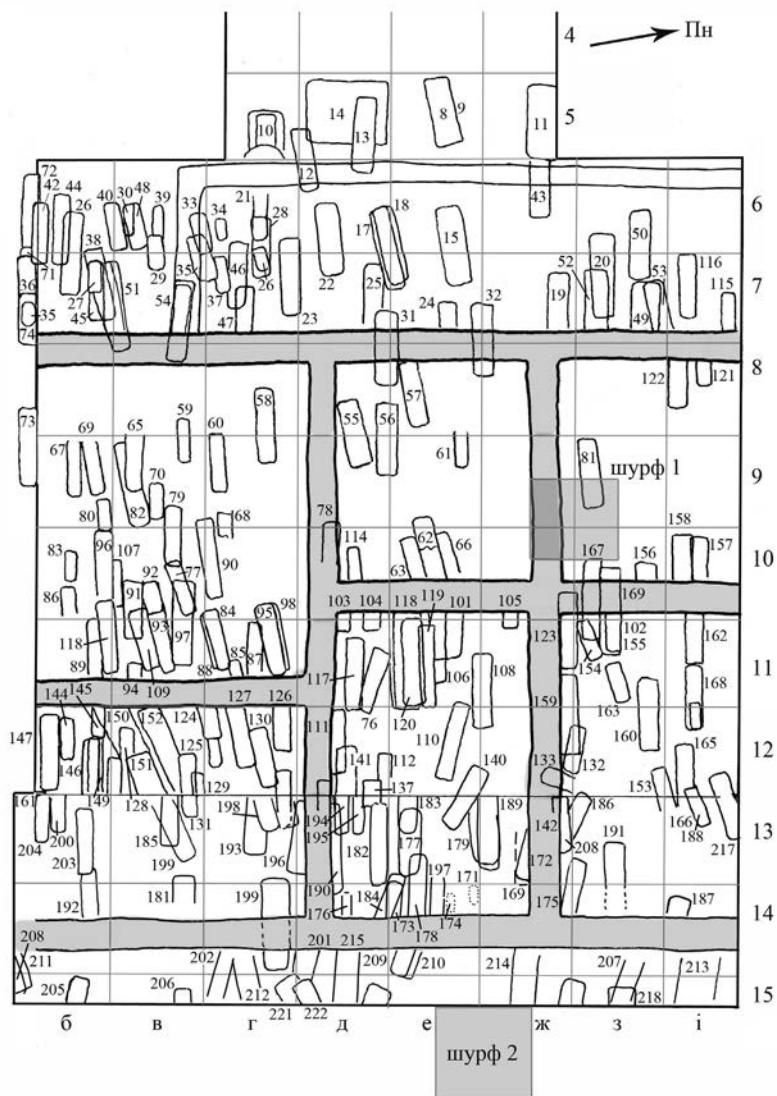

Рис. 4. План розкопу по вул. Академічній, № 12 із позначеними захороненнями литовсько-польської доби